

גליון פורים א'

מאת הגאון רבי מיכאל זכריהו שליט"א

~ מהדורא עבור 'המאורות' המרכז הרוחני ליהדות תימן ~

*

סעודת אחשוורוש – ומעלת השירה

כמה ניגונים הביא משה רבינו מהר סיני

הגאון רבי ישראל משקלוב בהקדמה לספרו "פאת השולחן" כותב:

"חכמת המוסיקה שיבחה הגר"א הרבה ואמר, שרוב טעמי תורה וסודות שירי הלווים וסודות תיקוני הזוהר אי-אפשר שידע בלעדיה, ועל ידה יכולים בני אדם למות בכלות נפשם מנעימותיה ויכולים להחיות המתים בסודותיה הגנוזים בתורה... וכמה ניגונים הביא משה רבינו מהר סיני".

לחכמת הנגינה יש שורש בחכמת האמת

בהפלטת מעלת תכונה זו מצינו גם את הגאון רבי יונתן אייבשיץ שכותב בספרו "יערות דבש" על חכמת השיר שבזה נבין כל ענייני טעמי וניקוד "שיר השירים"... והם ניגונים ישרים לשמח לבבות ולהאיר מרה שחורה ולקנות הנפש שמחה, שיחול בה רוח-אלוקי כמעשה הנביאים. ומה רב כוחה של חכמה זו, אשר כל מלאכי מעלה וגלגלי שמים כולם ינגנו וישירו בשיר וניגון... ויש לה שורש בחכמת האמת וכל תנועה יש לה שורשים, בתנועות עולמים עליונים".

עולם הנגינה הוא עולם התשובה

בספרי החסידות ידועה האימרה על כי היכל הנגינה קרוב להיכל התשובה, ויש שאף הפליגו יותר מכך:

"וכמו שדיבר בקדשו א"ז הדברי ישראל זצוק"ל, העולם נוהג לומר דעולם הנגינה על יד עולם התשובה, ואני אומר שעולם הנגינה הוא עולם התשובה שדרך הניגון אפשר להגיע לדביקות ה' ולתשובה".

(אמרי אש להאדמו"ר ממודז'יץ, ענייני שירה וזמרה)

מה כח יש בניגון? מהי מעלתו?

ארבע דרגות בשירה

בזדאי שדרגות רבות קיימות בשירה, הן בסוג השירה, והן באדם השומע גם יחד. אם נתבונן נמצא ארבע דרגות בשירה:

א. שירה הנשמעת בניגון ושירה בפה יחד. וזו השירה המצויה בשמחות המלווה בתזמורת הכוללת זקן וכלי נגינה.

ב. שירה המושרת בפה בלבד, היא שירה המבטאת את רגשות לבו של האדם והמצב בו הוא שרוי על ידי מילים הממחישות זאת בליווי ניגון המשקף את תחושותיו, רצונותיו, מצבו, או משאלות ליבו.

ג. ניגון בלבד ללא מילים. דרגתו גבוהה יותר, כיון שזהו מצב בו אי אפשר לכטא במילים את התחושה הקיימת בליבו של האדם. וכפי שהיטיב להגדיר זאת הרב בעל התניא: הדיבור הוא "קולמוס הלב", והניגון הוא "קולמוס הנפש".

ד. היא שירה הבוקעת מליבו של האדם ישירות להקב"ה, בלא מילים וניגון, והיא שירה הנקראת 'השתאות'.

אפשר לראות אנשים הנוסעים למרחקים, לכל מיני מדינות על מנת לראות את השקיעה או הזריחה במקומות מסוימים, כאשר יש רעש והמולה סביב ההתארגנות לרגע השיא, בו רואים את המחזה המדהים והמרהיב ביופי השקיעה. אלא, שברגע זה ממש נשמע קול דממה דקה בוקע מפיות הפעורות לנגד המחזה המיוחד. והיא השירה הנשמעת מפיותיהם. והיא שירת הלב אשר אוזן בשר ודם אינה יכולה לקלוט.

כיצד ערך אחשוורוש סעודה ללא כלי נגינה?

וראה איזה פלא, אותו אחשוורוש המולך מהודו ועד כוש עושה מסיבה גדולה עד מאד. משתה ושמחה בסעודת פאר, ודואג שבמסיבתו ייהנו כל החושים שבבני האדם.

במשתה אחשוורוש, החוויה החומרית-גשמית היתה לתכלית. היתה באפשרותו של כל אחד לספק לעצמו את תאוות הלב עבור כל החושים הגופניים. אותו המשתה, הופק בהשקעה ובעמל רב, על מנת שכל אדם יצליח למלא את תאוותו מכל ההנאות שבעולם.

את חוש הטעם סיפק אחשוורוש במאכלים שיהיו לפי הטעם של כל העדות והמנהגים, כמו כן הוא דאג שתהיה שתייה כדת אין אונס!

את חוש המישוש דאג לספק בהביאו בדים משובחים ורהיטים שונים מכל הסוגים והמרקמים הקיימים בעולם!

את חוש הראייה הוא סיפק בכך שהביא "כלים מכלים שונים", והכל ברמת פאר גבוהה ביותר – כאשר כל מטרתו היא לפאר את מלכותו לעיני כל העמים!

אמנם דבר אחד החסיר אחשוורוש מן המשתה: לא היתה הנאה לחוש השמיעה. המלך לא דאג לאמצעי בעזרתו יגיעו לריגוש או להנאה כגון השמעת צליל נעים, שירה, נגינה וכדו'. וצריך להבין, וכי חסר לאחשוורוש האפשרות להביא את טובי הנגנים וכלי זמר שונים להנעים למסובים את הסעודה?

הסבר נפלא מספקים לנו בעלי המוסר.

בכח הנגינה לבטל מהאדם רצונות ותאוות גשמיות

אם היה אחשוורוש מנעים את הסעודה בכלי זמר ובמיני נעימות ומנגינות בודאי היה הדבר בא על חשבון תענוגות אחרות, כח השיר והזמרה היה מעמעם ומטשטש את החושים האחרים. ואילו אחשוורוש רצה לְמַצוֹת כמה שיותר תענוגות במקסימום חושים ושלא יבואו אחד על חשבון השני.

ברעיון זה גנוז וטמון עד כמה נשגבה מעלת השירה!!! עד כדי שביכולתה לבטל טעם החושים האחרים שקיימים באדם.

מוכרח אם כן לומר, ששירה זמרה הם עניינים רוחניים בתכלית, ובדבר רוחני יש את הכח לבטל מהאדם רצונות תאוות גשמיות וחומריות.

ולא בכדי אמרו צדיקים שאפשר להגיע לתשובה דרך הנגינה.

חששו של אחשוורוש מכך שיגיעו להתעלות רוחנית

ביאור נוסף לקושיא זו מציע רבי שלמה אלקבץ:

אחשוורוש ידע שבאותו הדור היו צדיקים, אנשי כנסת הגדולה, קדושי עליון, ולקח בחשבון שבודאי זוכרים הם את כל מה שהיה בבית המקדש שחרב זה מכבר, את שירת הלויים העומדים על זכונם עם כלי נגינתם, וידע גם ידע שהניגון בכוחו לעורר הרגשים רוחניים של התעלות ודבקות. חשש אותו רשע שמא ישתמשו צדיקי הדור בעוצמת הצליל והניגון להתעלות רוחנית, ובכך יפסיד את מטרותו ועלול להשיג את ההיפך.

שלא יתעורר בהם רגש של תשובה...

בנוסף לכך עלה בו החשש שכאשר ישמעו היהודים את המנגינות יתעורר בהם רגש של חרטה על מעשיהם ועל ישיבתם בסעודה זו, שמא יתגנב לליבותיהם איזה ספק קל שבקלים אם נהגו כהוגן בעצם נוכחותם בסעודה ולכן לא הניח שינגנו בסעודה.

בהמשך הוא מוסיף עוד, שהרי ידוע כי שפת המלאכים בשמים אינה בדיבור אלא בשירה, ומביא לכך ראיות מפסוקים ביחזקאל ומעוד מקומות, כך שהשירה היא בעלת דרגות רוחניות גבוהות מאוד, ומשום כך לא השמיע שירים ונעימות ברקע הסעודה. ואגב, תינוק נרגע מכיון על ידי ששרים לפניו, ומבאר רבי שלמה אלקבץ שכיון שהתינוק היה לא לפני זמן רב במצב רוחני בשמים, הוא נזכר בשירים ובמנגינות שנשמעות

בשמים ועל ידי כך הוא נרגע. ולפי כל זה מובנת החומרה של "נהנו מסעודתו של אותו רשע", שההנאה מהסעודה היתה כל כולה פרי רשעותו של אחשוורוש להוריד את מעלתם הרוחנית לשאול תחתית.

שירה וזמרה חלק מעבודת ה'

ובודאי לפי כל האמור לעיל, שעלינו ליתן את הדעת בשעת שירה וזמרה שהיא חלק ממהלך עבודת ה', אל לנו להניח למושגים שהשתבשו לצערנו בדור בו אנו נמצאים. 'חדשים מקרוב באו' שומעים אנו כל מיני סגנונות של מוזיקה בגוונים שונים אשר ניכר בעליל שאינם מסוגי השירה שמקורם טהור.

וידוע הדבר שכל דבר גשמי יש לו שורש רוחני בעליונים, ובאמת רבותינו הקדמונים בשירתם היו מחברים את השירה לשורשה העליון ובכך היו יוצרים שירה נצחית, שירה שהיא תורה, יזכנו ה' שבכל מעשה ומעשה נחבר דבר גשמי בשורש רוחני וכל מעשינו יהיו לשם שמים אמן.

עניינה של השירה – גבוה מעל גבוה

השירה ביסודה איננה דבר אשר מהווה תענוג לאוזן השומע בלבד ככל התענוגות המוגדרות כענייני העולם הזה אלא השירה יש בה ענין גבוה אשר יסודו ומקורו הוא ברוחניות ולא בגשמיות כפי שנראה:

א. השירה פועלת במעלה רוחנית גבוה מאוד – וכמו שמצינו בענין חלק מן הנביאים – והיה כנגן המנגן – ואז – ותהי עליו רוח ה'!!

ב. ועוד ידוע אצל דוד המלך שבכל לילה היה מנגן לו הכינור שמעל ראשו והיה קם לומר תהילות ותשבחות לה'.

ג. עם השירה אפשר להשתמש גם כן לצד של ירידה לשאול תחתית רח"ל. כמו שמצינו בגמ' (חגיגה טו, ב) לגבי אלישע בן אבויה – "זָקַר יוֹנִי לֹא פִסַּק מִפִּי". אותו זמר פעל בנפשו עד כי יצא ופקר ב"מ, שנה ופירש שהוא קשה מכולם.

הגאון רבי חיים פלאגי' זצ"ל בספרו "כף החיים" (סי' יג אות ו) כותב: "מי יתן שיזהרו המשוררים שלא ינגנו הקדיש והקדושה בניגוני הגויים במקום, שהיודע מהם (המכירים בנגינתם ובשירתם המקורית) יבואו לו הרהורים רעים ופיגול הוא לא יירצה, והעדר טוב ממציאאותו".

ד. ידועים סיפורים רבים שהיו בשואה הנוראה כשהיהודים הלכו למשרפות מתוך שירה – והיאך אפשר!?

אלא ודאי שבשירה טמונה דרגה גבוהה של התקשרות לה' ומפעפעת מתוך ליבו של האדם של מסירות נפש היא השעה המתאימה לשירה גבוהה זו.

ניגון שהפך לנכס צאן ברזל – מעשה מרטיט

בכדי לעמוד על כוחו של ניגון נביא את המעשה הבא המרטיט כל לב:

שמי אירופה התקדרו בעננים שחורים, ענני הכיבוש הנאצי. ר' עזריאל-דוד פסטג, היה על הרכבת לטרבלינקה. קולו הערב של ר' עזריאל-דוד פסטג היה שם זכר בוורשה כולה. רבים נהרו אל בית הכנסת שבו נהגו ר' עזריאל-דוד ואחיו, אף הם משוררים בחסד, להתפלל בימים הנוראים. ר' עזריאל-דוד היה עובר לפני התיבה והם ליוו אותו כמקהלה. הוא ניחן בקול רם, צלול ומרגש, שסחף את כל שומעיו.

חייו החומריים היו צנועים למדי. את עיקר סיפוקו ואושרו שאב ממקור אחר - מעולם הנגינה. ניגוניו המרגשים עשו את דרכם היישר לאוטווצק, אל בית מדרשו של רבו, רבי שאול ידידיה אלעזר ממודזיץ, 'אמן-ניגון בזכות עצמו, שחיבב מאוד את ניגוניו. החסידים בסביבתו של הרבי כבר ידעו כי יום שבו הגיע לחצר ניגון חדש של ר' עזריאל-דוד, הוא יום חג לרבי.

כעת נדחס ר' עזריאל-דוד, עם אלפים מאחיו היהודים, באחת מרכבות המוות, בדרך מוורשה אל מחנה ההשמדה טרבלינקה. האוויר בקרון הבקר העמוס היה מחניק. אנשים, נשים וטף, ששיוועו למעט אוויר ומים, נדחסו באכזריות על ידי החיות הנאציות. קודם לכן הופרדו זוגות זה מזה, ילדים נקרעו מידי אימותיהם וזקנים כושלים נורו למוות לעיני יקיריהם. הרכבת יצאה לדרכה. ר' עזריאל-דוד היה מכונס בתוך עצמו. שקשוק הגלגלים המונוטוני, עם מעט האויר שחדר פנימה מבעד לחלון הקטן, השקיטו במקצת את האווירה. האנשים עמדו זבוקים זה לזה, נאנחים ונאנקים בשקט.

מול עיניו של ר' עזריאל-דוד קמו לפתע מילות העיקר הי"ב: "אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה, עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא." הוא עצם את עיניו והתעמק במילים ובתוכן. זווקא עכשיו, אמר בלבו, כשהכול נראה אבוד, נבחנת אמונתו של יהודי.

ופתאום החלו שפתיו לפזם נעימה שקטה וחרישית. הנעימה השתפכה לה, ואט אט חברה אל המילים עד שהתאחדה עמן. דבקותו של ר' עזריאל-דוד גברה והלכה מרגע לרגע. עיניו עצומות וגופו דחוס, אבל רוחו מתנתקת מנסיבות הזמן והמקום ונוסקת אל על.

הוא לא חש כלל בשקט המוחלט שהשתרר בקרון ובמאות האוזניים הכרויות בתדהמה למשמע הצלילים המופלאים, שכאילו נלקחו מעולם אחר לגמרי. הוא גם לא שמע את הקולות המצטרפים בהמשך לשירתו, בתחילה בשקט, ומרגע לרגע בקול גובר והולך.

הנעימה המרגשת, עם המילים הקדושות, חברו לאמונה הטהורה שבלבבות ופרצו מתוכם בשירה גדולה ואדירה. קרון שלם, דחוס באנשים מושפלים, מורעבים ומדוכאים,

העושים דרכם לטרבלינקה, שר בעוז: "אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה אחכה לו בכל יום שיבוא..."

שעה ארוכה נמשכה השירה המופלאה הזאת.

לפתע, כמתעורר מחלום רחוק, פקח ר' עזריאל-דוד את עיניו והביט נכחו. עיניו היו אדומות מבכי ולחיי רטובות מדמעות. הוא היה נסער מאוד. "אחים יקרים!", פנה אל הסובבים אותו, "הניגון הזה הוא ניגונה של הנשמה היהודית. זהו ניגון האמונה הטהורה, שגם אלפי שנות גלות ורדיפות לא יכלו לה. קולו נחנק לרגע. "רוצה אני להציע לכל מאן דבעי עסקה בלתי שגרתית: מי שיקפוץ מהרכבת, יציל את עצמו ויצליח להביא את הניגון הזה אל מורי ורבי האדמו"ר ממודז'יץ, מעניק אני לו מחצית מחלקי בעולם הבא..."

ר' עזריאל-דוד התרומם על קצות בהונותיו וסקר את ראשי האנשים. כעבור רגע הורמו שתי ידיים. אלה היו שני בחורים צעירים שכוחם עוד עמד להם. "מקבל עלי", אמר האחד. "מוכן לעיסקה", חזר אחריו האחר. כעבור שעה קלה הצליחו השניים בעזרתם של האחרים, לפרק את הקרשים שסגרו על החלון הקטן שבמרומי הקרון. הם נפרדו מאחיהם וקפצו בזה אחר זה מתוך הרכבת השועטת.

כעבור זמן התייצב על סף דלתו של הרבי ממודז'יץ בארצות הברית אחד מהשניים. התברר, כי חברו התרסק אל מותו בקפיצה מהרכבת, ואולם הוא ניצל והצליח להימלט מהתופת. הוא נכנס אל חדרו של הרבי, גולל באוזניו את הסיפור המלא ושר לפניו את ניגונו של ר' עזריאל-דוד, חסידו הנאמן. כל אותה שעה ישב מולו הרבי ומירר בבכי.

הרבי ממודז'יץ הוא שהפיץ את ניגונו של ר' עזריאל-דוד פסטג בכל העולם כולו. "עם הניגון הזה צעדו יהודים אל משרפות הגזים", אמר, "ועם הניגון הזה יצעדו יהודים לקבל את פני משיח צדקנו".

כוחו של ניגון...